

Alternatív valóságok

[LEGKÖZELEBBI EMBEREK – MAI MAGYAR SZÍNDARABOK]

„Csak akkor lesz hiteles egy hazugság, ha számunkra élet-halál kérdés az, hogy higgyenek nekünk! Először ehhez magunkat kell meggyőzni, félretenni minden erkölcsi skrupulust és a lebukás lehetősége miatt érzett szorongást. Hinni kell a saját hazugságunkban! Először relativizálni kell az igazságként kezelt tényhalmazt... Majd a részigazságokból fokozatosan legyártani egy alternatív ténykombinációt, és beilleszteni a megfelelő kontextusba. Innentől kezdve ez nem is hazugság, hanem egyéni megélés, személyes narratíva” [111.] – olvashatjuk a színpadra adaptált vagy adaptálandó szövegek elkötelezett kiadója, a Selinunte gondozásában megjelent *Olvasópróba*-sorozat legújabb, 8. kötete egyik szövegében, a Tasnádi István írta *Mikor hazudtam?* című drámában. S bár ebben a fenti „tanításban” a hazudni nehezen tudó politikusasszony, Ildikó részesül a Tasnádi-darab másik főszereplője, Bertalan által, mindez az *Olvasópróba*-sorozat egyik kritériumát, jelesül a drámák közötti összefüggések meglétét azonnal abszolválja. Mert szinte mind a hat, itt olvasható opusban akad olyan szereplő, vagy esetleg többen is vannak, akik remekül elsajátították ezt a mások átverésére vagy az önmaguk becsapására alkalmas módszert. Olyannyira, hogy valóban sikerül alternatív valóságként megélniük mindazt, ami a kreálmányuk, ami a hazugságuk által körüveszi őket.

Miközben teljes mértékben egyetérték a Selinunte Kiadó vezetőjének, Sándor L. Istvánnak a kötethez írott, *Ki a legközelebbi ember?* című Előszavában megfogalmazottakkal, mely szerint „az *Olvasópróba*-sorozat nyolcadik kötete olyan kortárs magyar drámákat ad közre, amelyek a jelenünkről szólnak” [7.], mindezt azzal egészíteném ki, hogy a mások átverése, illetve az önbecsapás mint központi motívum szinte feltételezi, hogy az itt olvasható szövegek felépítése múltbéli, klasszikus drámaírói hagyományokra épüljön. Hiszen óhatatlanul felmerülhetnek az élethazugságokra épülő Ibsen-féle analitikus drámák, sőt, két kötetbéli alkotás esetén a szintén a 19. századi klasszikus szerző műveiből ismert rezonőr-szerep is reaktíválódhat a szerzők tolla alatt. Az analitikus dráma eszközeivel az egyéb műveiben is előszeretettel operáló Hajdu Szabolcs *Legközelebbi ember* című, a Radnóti Színház színrevitte, de a debreceni XV. DESZKA Fesztiválon is bemutatott drámájában például Bob, egy messziről jött ember lesz az, aki a kacatoktól megszabadítandó nyaralóba betoppanva a kérdéseivel erősen átírja, szintén mintegy „leporolja, kacatoktól mentessé teszi” a két pár, Elvira és Martin, valamint Krissz és Petra kapcsolatát, illetve a testvérpár, Martin és Krissz apjához fűződő viszonyát is megkérdőjelezi. Mivel ugyanis a két testvér fejében két, egymástól teljesen eltérő, sőt, szöges ellentétben álló apakép él, az apáról alkotott valóság azonnal relativizálódik, s rájövünk: valamelyik fivér bizony alternatív, csak az ő fejében létező igazságot feltételez a felmenőjéről.

Mindeközben a kötet egy másik alkotása, Bíró Bence *magyartenger* című drámája nemcsak a rezonőr szerepeltetése miatt, de a hármas egység, a tér, idő, cselekmény egységének betartása miatt is a klasszikus drámák hagyományát követi. Hisz egy nap alatt, egy helyszínen, egy családon belül húzódó konfliktusokra világít rá a balatoni

nyaralóba „betolakodó” szomszéd, Andor „segítségével”, akinek a jelenléte, s mint az analitikus módon kiderül, a család több szereplőjével, férfival és nővel egyaránt létesített egykori szexuális kapcsolata egyfelől különböző ideológiai táborokba osztja a szereplőket, másfelől átrajzolja annak a „térképét” is, hogy a családon belül kihez ki áll a legközelebb.

Ezzel elérkeztünk a nyolcadik *Olvasópróba*-kötet másik rendkívül fontos és erőteljes, a különböző szövegeket összetartó motívumához, a Hajdu Szabolcs-dráma már címében is felvetett problémájához, hogy vajon ki számít a szereplők számára a legközelebbi embernek? Bíró darabja esetén például az derül ki, hogy korántsem az apa és a gyermekei vagy a testvérek, de még csak nem is a házastársak a legfontosabbak egymás számára, hanem azután, hogy Andor felkavarta az állóvizet, az a Patrícia és Gábor, tehát az a nagynéni és az az unokaöcs számíthatnak a leginkább egymásra, akiket a család az alternatív, a politikai fősodorba sehogy se illő nézeteik miatt nem nagyon akar el- és befogadni. Patríciát amiatt, mert hajlandó volna cigány gyermeket is örökre fogadni, csak hogy végre anya lehessen, Gábort pedig – mivel nem óhajt a továbbiakban élethazugságban élni, és nyíltan vállalja önmagát – a homoszexualitása okán. A többiek ellenállása miatt így ez a két családtag mintegy kénytelen „összekapaszkodni”, legközelebbi emberré válni egymás számára.

A legközelebbiember-problematika felfejtésére pedig a kötet drámái – miközben valóban a jelenükre reflektálnak – továbbra is a klasszikus művek *újrairásával* vállalkoznak. Jelezvén ezzel azt is, hogy „nincs új a Nap alatt”: azaz azt, ami egy családon belül gondot okozhat, ami megváltoztathatja valakinek a legközelebbiember-státuszát, mióta világ a világ, hasonló problémák okozhatják, legfeljebb a keret, az élethelyzet, a történelmi és társadalmi állapot változhat meg közben. Ilyen például az örökség, az öröklés kérdése, amely ugyanúgy, mint a korábbi évszázadokban, azonnal átírhatja a vér szerinti rokonok kapcsolati hálóját.

S ebből a szempontból is rendkívül izgalmas Kerékgyártó István *Skorpió* című drámája, amely értelmezhető egy jelenkori *Lear király*-történetként is. Pláne úgy, hogy a főszereplő neve is Király, Király Ferenc, aki a rendszerváltás hajnalán informatikai céget alapítva mesés vagyona tette szert, és a két fia, Zoli és András, mint Shakespeare Learjének leszármazottai, alig várják, hogy lecsaphassanak az örökségükre. Ennek érdekében az ötvenéves korában megözvegyült, de a női nem iránt továbbra is nagy érdeklődést tanúsító apjukat a fiai azzal az élethazugsággal kínálják meg, hogy még mindig jó parti egy nála feleannyi idős bombázó, Viki számára, miközben persze Viki is az ő malmukra hajtja a vizet. Álnok módon eléri, hogy Ferenc – a szerelmük intenzívebb megélése érdekében – lemondjon a cég vezetéséről, s átadja a „trónt” az utódainak. A megvezetett és kismizmizett apa számára így a legközelebbi ember korántsem a családja köréből kerül ki, hanem a mellette régóta személyi titkárként dolgozó Péter lesz az, aki az utolsó pillanatig gondoskodni fog az ingatlanjaiból is kiszorított, öregek otthonába dugott „Főnökről”.

Az örökség, az öröklés kérdése része Bíró Bence fent említett drámájának is, amelyben épp a konfliktus helyszíne, a balatoni nyaraló képezi az öröklendő ingatlan tárgyát. Itt a jelen nem lévő, mert épp kórházban ápolt anya, Erzszi az, akiről István, a férje – és itt mintha Király Ferencet hallanánk vissza, amikor kiakad a két fia „karvalyságán” – ezt mondja a három gyerekének: „Soha nem szeretted anyádat. Te

se. Egyikötök se szerette. Ő mindenét nektek adta. Ti mindig mindent csak elvetettek. Hálátlanok. Abba betegedett bele, hogy ilyen hálátlanok vagytok. Csak elvetettek” [52., *magyartenger*]. S valóban, miközben a családon belül az az igaznak vélt hír terjeng, hogy Erzsébet még csak nem is a gyerekeire, hanem az egyik menyére, Katára akarja írni a nyaralót, a másik meny, Dóra a viselkedésével, a maga alternatív valóságával a teljes családi viszonyrendszer átírására készül. Szintén egy klasszikus drámaíró művének *újraértelmezésén* keresztül. Hiszen úgy, mint Csehov *Három nővérében* Natasa, Dóra is mindenki életébe beférkőzve, „betolakodóként” akarja kiszorítani az ingatlanból annak jogos örököseit. S meg is van rá a megoldása: „Ha rám hallgattatok volna, már rég beraktátok volna az Erzsébet néni meg a Pista bácsit egy ilyen otthonba. De hagyjátok, hogy mindenben a Kata döntsön” [57., *magyartenger*]. S szintén Csehov Natasájának élethelyzetében, azaz kisgyermekes anyukaként – mintegy a gyermekét védendő, de valójában más ember valóságát elfogadni képtelen emberként – azt is közli, hogy nem fogja Patrícia cigány származású örökbe fogadott gyermekét a saját lánya közelébe engedni.

Erre a szituációra több szempontból is rímel Tasnádi István korábban már említett darabja is, hiszen, miközben Bertalan elvileg kirendelt szakemberként, „hivatalból” tanítja Ildikót hazudni, a politikusszöveg hazugságnak szánt történetéből kiderül: talán ez maga az igazság, a valóság. S ha így van, Ildikó hasonló „betolakodója” Bertalanék családjának, mint Bíró darabjában Dóra. Ám ha Ildikó hazugsága tényleg az igazság, az megint több vonatkozásban is megkérdőjelezi a legközelebbi ember fogalmát is. Mégpedig Bertalan – és lehetséges, hogy Ildikó – apjához fűződő viszonya szempontjából. Mert attól függően, hogy igaza van-e Ildikónak, vagy hazudik, az apához fűződő viszony ismét egy klasszikus mű, Shakespeare *Hamletje* sajátos *újraírását* teszi lehetővé. Bertalan valósága szerint ha Ildikó igazat mond, akkor neki kell – az Ildikó által „kivégzett” apja szelleme előtt tisztelve – „igazságot tennie, helyre billentenie a dolgokat” [107., *Mikor hazudtam?*]. Miközben az Ildikó által felvázolt alternatív valóságban egyáltalán nem apagyilkosságról, hanem a legközelebbi emberhez fűződő gyengéd viszonyról van szó. Ahhoz a legközelebbi emberhez fűződő érzelmekről, akinek a váratlan halála miatt nem tisztázódhattak a családon belüli viszonyok. Most viszont – Ildikó vallomásával – Bertalannak megadatik/megadatna a lehetőség, hogy húsz év után átalakítsa magában az eddig hitt igazságot egy másfajta, Ildikóéval megegyező valósággá.

De hogy hányféle valóság létezhet egyetlen családon belül, azt a kötet talán legmeggrázóbb drámája, a szimbolikus apagyilkosságok közvetlen szomszédságában egy ténylegesen elkövetett anyagyilkosságról szóló darab, Lőrinczy Attila *Haragosszige*te érzékelteti. A klasszikus hármas egység elvével ezúttal radikálisan szembemenő, tulajdonképpen három monológból – az anya, Erika, a lánya, Stuci, és a lány barátja, Zsomer – vallomásából álló történetből az mutatkozik meg, hogy miután az anya és a lánya is elveszítette a hozzá legközelebb álló embert – az anya az egykori, jóval a lánya előtt megfogant magzatát abortusz formájában, a lány pedig az apját –, az így módon is félrecsúszott életek hogyan válnak alternatív, a másik számára megközelíthetetlen valósággá, s mindez hogyan vezet el egy visszafordíthatatlan tragédiához. Talán már azzal felkeltem a dráma leendő olvasói – illetve nézői – figyelmét, ha jelzem: az anya alternatív valósága nemcsak a lánya nézőpontjával, de a társadalom

felől elvárt viselkedésmóddal is szembemegy. Mert miközben egy anyától azt várjuk, hogy legyen büszke a lányára, itt ő így nyilatkozik Stuciról: „Semmi mást, mindig csak a saját csődömet láttam abban a gyerekekben megkétszerezve” (184., *Haragossziget*).

Lőrinczy darabjának kevésbé tragikus, de korántsem szívmenlengető folytatásaként is olvasható a Háy János írta *Elem* című dráma. Egy, már halott asszony önmagára és a hozzá legközelebb állókra, a férjére és a gyermekére való „rálátása” mutatkozik meg ebben az összes női és férfi szerepet – a fiatalabbat, az idősebbet és a halál küszöbén állót is – egyetlen színészre osztott, tehát szcenikailag is rendkívül izgalmasan kivitelezhető, és az Ördögkatlan Fesztivál és a Szkéné Színház koprodukciójában már színre vitt darabban. S a „rálátásból”, a hölgy alternatív valóságából többek között az derül ki, hogy a férje, azaz a férfiak mennyire másként állnak az öregedéshez, mint a nők, illetve az, hogy egy gyermek hogyan képes – vagy képtelen – feldolgozni a jó esetben a hozzá legközelebb álló személy, a szülője elvesztését.

Am ahogyan a *Skorpió* című darabban Király Ferenc nem akarta tudomásul venni, hogy az élete véges, és még az idősek otthonában is „kergette a nőket”, hátha ez távol tartja tőle a kaszást, Háy darabjából is ez derül ki: a férfi, a férj félreléphet ugyan, az öregedéstől, sőt a haláltól ez se menti meg. S akár van az ember közelében ilyenkor egy legközelebbi ember, akár nincs – vonhatjuk le a gyűjteményes kötet végső konklúzióját –, ez sajnos végső soron mindegy, mert van egy egyáltalán nem alternatív, hanem nagyon is fájdalmas valóság. Annak a ténynek a megkérdőjelezhetetlen igazsága, hogy „mindenki egyedül hal meg” (310., *Elem*). [*Selinunte*]

GYÜRKY KATALIN

A várakozó élet

ORAVECZ IMRE: *ALKONYNAPLÓ**

Oravecz Imre *Alkonynaplója* újra – vagy még mindig – szembesít minket a véggel, amely írói aktus már önmagában arra figyelmezteti az olvasót, hogy talán nem is olyan egyszerű azokhoz a bizonyos utolsó alkalmakhoz elérni, amelyeket a *Távozó fa* kötet *Utoljára* [99.] című szövege is taglal. Noha Oravecz Imre költészete *A megfelelő nap* – sőt, bizonyos mértékben már a *Halászóember* utolsó ciklusa, a *Közelítő nap* – óta foglalkozik az öregedéssel, elmúlással, a halál közelgő fenyegetésével, úgy tűnik, hogy még mindig lehet, kell, sőt egyenesen létszükséglet írni az időskori létezés mindennapjairól, a hátrahagyott, leélt élet faggatásáról, a bizonytalan és törékeny, olykor fenyegető jövőről.

Azonban úgy fest, a kapcsolódás nem csupán tematikus szinten rajzolódik ki e művek között, hanem nyelvi-poétikai eljárások szerint is tetten érhető – éppen ezért ez a kritika sem teheti meg, hogy ne számolna az öregedés, halál témakörét

* A kritika a NKFIH FK 146513 számú pályázat keretében született.